

„... a 20. század legjobb magyar irodalomtudósai között érdemes számontartanunk”

Molnár Ildikó: *Bezártságélmény és alkotói szabadság. Jancsó Elemér irodalomtörténész munkássága 1944-ig*. Szépirodalmi Figyelő Alapítvány–Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 2023. 227 oldal

Hogyan bontakozhatott ki egy tudósi pálya a két világháború között? Mit jelentett az 1920-as években intézményi oktatásban részesülni, majd onnan kikerülve a társadalom különböző szinterein aktív szerepet vállalni? A kisebbségi létviszonyok és politikai változások milyen cselekvésformákat eredményeztek az értelmiség részéről? A 20. század első felében hányfelé ágazik a magyar irodalom, és miért pont az irodalom képezi a legtöbb vita tárgyát?

A fenti kérdések megválaszolására vállalkozik Molnár Ildikó Jancsó Elemér 1944-ig terjedő, sokszínű és összetett alkotói pályájának monografikus igényű megrajzolásában, amely a *Bezártságélmény és alkotói szabadság. Jancsó Elemér irodalomtörténész munkássága 1944-ig* címet viseli, és 2023-ban jelent meg a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány és az Erdélyi Múzeum-Egyesület közös gondozásában.

Annak ellenére, hogy a maga korában a tudományosság és az erdélyi irodalomtörténet-írás meghatározó személyisége volt, a magyar irodalom kiemelkedő alakjaival levelezett, illetve a kor jelentős intézményeinek tagjai közé tartozott, Jancsó Elemér

neve napjainkban leginkább csak a felvilágosodás és a reformkor kutatói számára ismert. A könyv ezt az űrt kívánja betölteni: a méltatlanul elfeledett irodalomtörténész alakját hozza közelebb az olvasóhoz egy kritikai pályáiv megrajzolása által, rámutatva Jancsó Elemér sokoldalú szerepvállalására, és támpontokat adva a munkássága köré épült sztereotípiák leépítéséhez. A kötet nem kívánja a teljesség igényével a Jancsó-életmű megnevezett szakaszát feltárni, mégis gazdag forrásanyaggal és olykor levélrészletek beemelésével teszi nyomatékosabbá üzenetét: az irodalom művelői számára ismert Jancsó Elemér pozíciója csupán az 1930-as években teljeseedik ki, az azt megelőző éveiben a középiskolai tanár, a kritikus, az irodalomszervező, valamint az irodalompolitikus szerepvállalása volt számottevő.

A mű szerkezetileg tizenhárom fejezetre tagolódik, amelyek további kisebb alfejezetekre bomlanak. A bevezetőben a szerző – többek között – a Jancsó-hagyaték hollétéről és a források szám szerinti előfordulásáról informálja az olvasót, majd rá

Nagy Anita-Apollónia (2001) – mesterképzős hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, nagyanita903@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-3-18>

is tér a kutatás módszertanának meghatározására: intézménytörténeti, rendszerközpontú, historikus és kronológiai nézőpontot érvényesít, a bourdieu-i »társadalmi viszonyok« vizsgálata mellett, mert ezek a „történet alanyának önazonosságát biztosítják” (14.), ugyanakkor az alkotó és befogadó között előre látható kapcsolódási pontokat hoznak létre, és továbbgondolási lehetőségeknek biztosítanak teret. Az említettek mellett a korszakhatár indokoltságáról is tájékoztat: az 1944-et egyrészt az ismert történelmi események (Erdély szovjet hadsereg általi megszállása, majd a román kormány hatalomra kerülése) és az ebből egyenes ágon következő irodalmi poétikában észlelhető változások (transzilvanizmus, szimbolizmus, népi realizmus és az avantgárd irányzatok utolsó évei, valamint a propagandairadalom sematizmusának térhódítása) teszik megalapozottá.

A kötet első két fejezete, az előszóban hangsúlyozott társadalmi kontextusba ágyazás igényének és Jancsó egy kiemelt kutatási területének megfelelően, az erdélyi tudományosság intézményesülését veszi górcső alá a kiegészést megelőző, illetve azt követő időszakot vizsgálva. Molnár Ildikó felhívja a figyelmet a tudományművelés intézményi és személyi feltételeinek Habsburg Birodalom általi ellehetetlenítő gesztusaira, és hangsúlyozza gróf Mikó Imre szerepét a szellemi élet felvirágoztatása terén. A gimnáziumok és egyesületek újraindítása mellett az erdélyi államférfinak jelentős szerepe volt abban, hogy a tudományosság kulcsintézményeiül a kolozsvári egyetem, illetve az Erdélyi Múzeum-Egyesület szolgáljon. Ugyancsak itt kapunk átfogóbb képet a 19. századi két román nemzetépítési projektről, illetve a tudományosság trianoni hatalmváltást követő Jancsó-féle korszakolásáról.

Az irodalomtörténész ugyanis három nagyobb egységet különböztetett meg némi elfogultsággal: az 1926-ig tartó periódust a

»próbálkozások korának« (31.) nevezte, hiszen annak ellenére, hogy a román hatalom a szellemi értékek eltulajdonítására vagy épenséggel megsemmisítésére törekedett, az irodalom a kollektív emlékezet és az identitás eszközüvé vált. Ezt a »csendes erőgyűjtés és felkészülődés jegyében« (35.) időszak követte, amely az *Erdélyi Szépművészeti Társaság* megalakulásának köszönhetően legitimálta az erdélyi szépirodalmi műveket. A harmadik és egyben utolsó szakaszt az *Erdélyi Múzeum* 1930-as újraindításától számított tíz év képezte, amely annak demonstrációja lehetett, hogy politikamentességgel is megvalósítható a tudományművelés.

A szerző szerint a Jancsó-féle korszakolásból kitetszik, hogy az 1920-as trianoni döntéshozatal hatalmas törésvonalat képezett az erdélyi tudományosság művelésében, különösen az irodalomtörténetben. Jancsó Elemér éppen akkor indult el a tudósi pályán, amikor az irodalom számos vita tárgyát képezte, annak eszmetisztázó és újrapozicionáló kérdésfeltevése eredményeként. A soron következő nyolc fejezet tehát Jancsó Elemér karriertörténetét rajzolja meg, kiemelve mindazon szerepvállalásait és munkáit, amelyek a számos korlát és eléjáruló akadály ellenére biztosították számára az alkotói szabadság megvalósulását, és hozzájárultak a kiteljesedéshez. A pályáivén keresztül pedig Molnár Ildikó rámutat az 1920-as döntéshozatal következtében megjelenő új tendenciákra, az erdélyi irodalom sajátosságaira és tettértékű erejére.

A szerző abból a téziszből indul ki, hogy Jancsó Elemér az öt megelőző generációval szemben kisebbségiként szocializálódott. Bár beszélte a román nyelvet, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett egyetemi oklevelet és doktori diplomát. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a magyar fővárosban töltött ideje alatt Jancsó az Eötvös József Collegium tagja is volt, amely erőteljesen meghatározta a későbbi irodalomtörténeti munkásságát, hiszen a

Horváth János-féle szemléletet tette magáévá, „aki egyszerre végez nevelői és tudósi munkát”. (49.) Ezt egészítette ki a párizsi Sorbonne-on megismert társadalmi megközelítés, amely mindvégig jellemző vonása volt Jancsó irodalomszemléletének. A tanulmányok ismertetése után Molnár rávilágít a kisebbségi helyzet megpróbáltatásaira, a továbbiakban ugyanis arról olvashatunk, hogy milyen lehetőségei vannak kisebbségként egy magasan képzett értelmiséginek az egyetemet követően.

A kötet címének ellentétező voltára építve Molnár Ildikó minden esetben azt vizsgálja, hogy milyen tényezők válhatták ki Jancsó Elemér bezártságélményét, amely végül az alkotói szabadságban teljesedett ki. Így például a Kolozsvári Református Kollégiumban betöltött, az állam által elutasított oklevelek eredményeként csupán helyettes középiskolai tanár pozícióját is úgy mutatja fel, mint amelyből számos előnye származott Jancsónak, lévén hogy ez idő alatt a pedagógusi pálya több aspektusát is kihasználva, irodalomszervezői tevékenységekbe fogott, amelyek jeleztek már valamit a későbbi irodalompolitikai habitusáról. De a szerző az előbbi mintájára mutatja be Jancsó irodalomszemléletét is. A konzervatív perspektívával ellentétben ő ugyanis a már említett, külföldön szerzett tapasztalatai alapján, elsődlegesen a szellemtörténeti irányzathoz kapcsolódva, már nagyon korán elkezdte vizsgálni az erdélyi irodalom viszonyát a magyar irodalomhoz, és meg is fogalmazódott benne az egyetemes irodalomtörténet gondolata, a szintézis utáni vágy. Számos próbálkozás és alapos tervezés ellenére azonban nem tudta megvalósítani.

Molnár Ildikó arra is rávilágít, hogy Jancsó sokoldalú tevékenységi körére milyen különböző intézmények és eltérő eszmei áramlatok hatottak. Indulásától 1944-ig időrendi sorrendben tárja az olvasó elé a *Tizenegyek* címet viselő antológiától kezdődően a Jancsó Béla által életre hívott *Erdélyi Fiatalok* című főiskolás folyóiraton át az *Új Arcvonal* antológián, az *Ady Endre Társaságon*, a *Hitelen* és a Vásárhelyi Találkozó meghatározó szerepén keresztül az Erdélyi Tudományos Intézetben való kutatómunkáig az életművet inspiráló egyesületeket, amelyek minden esetben Jancsó különböző szerepvállalásait formálták. Mindeközben ráközelít Tamási Áron, Babits Mihály, Kós Károly, Kuncz Aladár, vagy más jelentős identitásformáló személlyel való kapcsolatára. Mindezek után bemutatja a Vásárhelyi Találkozót követő új szakaszt a Jancsó-életműben, felhíva a figyelmet a forráskutatás igényével készült *Erdélyi Ritkaságok* című nagy vállalkozására, illetve az Erdélyi Tudományos Intézetben való kutatómunkájára.

A *Kitekintés* című fejezetben a szerző Jancsót 1944 után láttatja, kiemelve a két világháború közötti értékek átmentésére tett kísérleteit, aktív közéleti szerepvállalását, kutatómunkáját és eredményeinek közlési lehetőségét, az egyetemi oktatói, valamint az intézményi vezető pozícióit, ugyanakkor rámutat a színházi és az akadémiai élet között oszcilláló egyéniségére. Mindezzel pedig megelőlegezi egy újabb kötet elkészülésének igényét: Jancsó Elemér 1944 utáni pályáivének megrajzolását.

NAGY ANITA APOLLÓNIA